

A stylized black and white graphic of a globe, showing the continents of Europe and Africa. The globe is partially obscured by the text 'STUDIA GEOHISTORICA'.

STUDIA
GEOHISTORICA

NR 05|2017 ROCZNIK HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNY

STUDIA GEOHISTORICA. Rocznik historyczno-geograficzny

Redakcja

Bogumił Szady (redaktor naczelny), Beata Konopska,
Tomasz Panecki, Mateusz Zawadzki, Tomasz Związek (sekretarz redakcji)

Redakcja działu Atlas Fontium

Arkadiusz Borek, Marek Stoń

Redakcja językowa i korekta

Konrad Byzdra

Tłumaczenia

Hanna Grygielska-Michalak, Julia Szotysek, Paweł Kucypera, Karolina Frank, autorzy

Rada Naukowa

Zdzisław Budzyński (Rzeszów), Andrzej Janeczek (Warszawa), Tomasz Jurek (Poznań),
Keith Lilley (Belfast/Wielka Brytania), Andrew Pernal (Brandon/Kanada), Tadeusz Siwek (Ostrawa/Czechy),
Rostysław Sossa (Kijów/Ukraina), Grzegorz Strauchold (Wrocław), Robert Šimůnek (Praga/Czechy)

Recenzenci tomu 5

Katarzyna Błachowska, Hennadij Boriak, Jarosław Centek, Robert Ištók, Andrzej Janowski, Tomasz Jaszczotł,
Jolanta Korycka-Skorupa, Elżbieta Kowalczyk-Heyman, Jerzy Łojko, Henryk Olszar, Marta Piber-Zbieranowska,
Zbigniew Podgórski, Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska, Marek Sobczyński, Izabela Sołjan, Michał Targowski,
Michał Zwierzykowski

Redakcja map

Tomasz Panecki, autorzy

Adres Redakcji

Zakład Atlasu Historycznego
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa

Strona internetowa

studiageohistorica.pl

Wersja drukowana (papierowa) jest wersją pierwotną rocznika *Studia Geohistorica*

Współwydawcy rocznika

Polskie Towarzystwo Historyczne, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Rocznik wydawany pod patronatem Komisji Geografii Historycznej przy Polskim Towarzystwie Historycznym

Projekt okładki: Jacek Młodożeniec

Ilustracja na okładce: fragment *Mapy topograficznej wojskowej i statystycznej części Wielkopolski [...]*,
skala: ok. 1:75 000, 1807–1812, Archiwum Państwowe w Poznaniu (sygn. M.w.36), Biblioteka Raczyńskich
w Poznaniu (sygn. M II 797)

Skład i łamanie: Konrad Byzdra

© Copyright by PTH & KUL

ISSN 2300-2875

Nakład 130 egz.

Warszawa 2017

Spis treści • Contents

Tradycje geografii historycznej • Traditions of historical geography

Stanisław Arnold

Geografia historyczna, jej zadania i metody (Wstęp)

(uwagi wstępne: Tomasz Siewierski, opracowanie: Marcin Morawiec) 7

Jan Śniadecki

O Mappie Krajowej

(uwagi wstępne: Beata Konopska, opracowanie: Michał Bąk, Beata Konopska) 20

Artykuły • Articles and theses

Tomasz Związek, Tomasz Panecki

Osadnictwo ołęderskie w badaniach nad rekonstrukcją szesnastowiecznego zalesienia
na przykładzie okolic Nowego Tomysła

The Usage of 18th c. Dutch-type Settlement in the Context of Afforestation Reconstruction

for Early Modern Times on the Example of Nowy Tomysł Vicinities 29

Kamil Nieścioruk

Z problematyki kartograficznej wizualizacji danych historycznych
na przykładzie zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych

Cartographic Visualisation of Historical Data

on the Example of the Western Galicia War Cemeteries 63

Zbigniew Babik

W obronie kartografii. Polemika wokół lokalizacji i identyfikacji jezior luboskich

In Defense of Cartography. A Polemic over Localization and Identification of Lubosz Lakes 79

Alexey A. Frolov

Creating Large-Scale Historical Maps in Russian Historiography (20th–21st Centuries).

Methodical Approaches

Tworzenie wielkoskalowych map historycznych w rosyjskiej historiografii XX i XXI w.

Aspekty metodyczne 94

Ewelina Siemianowska

O przewłokach raz jeszcze

Once more on the Subject of Portages 115

Henryk Rutkowski

Granica mazowiecko-litewska między Wizną a Grodnem z 1358 r.

The Mazovian-Lithuanian Border between Wizna and Grodno from 1358 140

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

Średniowieczne i wczesnonowoczesne młyny ziemi liwskiej (Młyny na Czerwonce)
Medieval and Early Modern Times Mills of the Liw Area (Mills on the River Czerwonka) 156

Agata Mirek

Female Orders and Congregations in Poland in the 19th and 20th Centuries
Zakony żeńskie na ziemiach polskich w XIX i XX wieku 176

Piotr Eberhardt

Polskie Imperium Słowiańskie według map Stanisława Wendekera z 1939 r.
i Konfederacji Narodu z 1941 r.
The Polish Slavonic Empire according to the Maps of Stanisław Wendeker of 1939
and the Confederation of the Nation of 1941 190

Atlas Fontium

Atlas Fontium
(Marek Stoń) 201

Ewa Kobylińska

Admisje notarialne w diecezji płockiej u schyłku średniowiecza
Admissions of Notaries Public in the Diocese of Płock in the Late Middle Ages 204

Recenzje i omówienia • Reviews and discussions

O rzece i wodzie w życiu codziennym człowieka średniowiecza, red. S. Moździoch, K. Chrzan,
Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku
i Wczesnego Średniowiecza, Wrocław 2015 (Spotkania Bytomskie VIII)
(Rafał Kubicki) 223

Urszula Sowina: Water, Towns and People. Polish Lands against a European Background
until the Mid-16th Century, Frankfurt am Main 2016
(Katalin Szende) 226

Archeologie a letecké laserové skenování krajiny / Archaeology and Airborne Laser Scanning
of the Landscape, ed. M. Gojda, J. John i in., Plzeň 2013
(Grzegorz Szalast) 234

Joanna Plit: Krajobrazy kulturowe Polski i ich przemiany, Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2016 (Prace Geograficzne, 253)
(Jan A. Wendt) 240

Edward Brooke-Hitching: The Phantom Atlas. The Greatest Myths, Lies and Blunders on Maps,
SIMON & Schuster, London i in. 2016
(Lucyna Szaniawska) 243

Słownik wsi śląskich w średniowieczu, vol. 1: Powiat lubiński, red. Dominik Nowakowski, authors: Dagmara Adamska, Agnieszka Latocha, Dominik Nowakowski, Aleksander Paroń, Marcin Siehankiewicz, Robert Sikorski, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza, Wrocław 2014
(Joachim Stephan) 249

Bożena Degórska: Transformacja krajobrazu wschodnich Kujaw w kontekście zmian użytkowania ziemi i osadnictwa (1770–1970), Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2016
(Urszula Myga-Piątek) 252

Janusz Szyszka: Formowanie i organizacja dóbr monarszych w ziemi lwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Societas Vistulana, Kraków 2016 (Maiestas – Potestas – Communitas, 5)
(Bohdan Smereka) 260

Komunikaty i sprawozdania • Communiqués and reports

Interdyscyplinarne Seminarium Naukowe „Młyny wodne w dorzeczu dolnej Wisły od początku XIX do początku XXI wieku” – Toruń, 26 maja 2017 r.
(Dariusz Brykała) 275

Konferencja naukowa „Współczesne badania geograficzno-historyczne krajobrazu kulturowego” – Łódź, 22–23 czerwca 2017 r.
(Łukasz Musiaka) 277

„Kartografia wojskowa krajów Młodszej Europy XVI–XX wieku”. XXX Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii – Toruń–Grudziądz, 13–15 października 2016 r.
(Jerzy Ostrowski) 282

II międzynarodowa interdyscyplinarna konferencja naukowa z cyklu „Wieś Zaginiona” pt. „Wieś miniona, lecz obecna: ślady dawnych wsi i ich badania” – Chorzów, 16–17 listopada 2016 r.
(Jarosław Suproniuk) 287

XX Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna „Onomastyka – Neohumanistyka – Nauki Społeczne” – Kraków, 21–23 września 2016 r.
(Michał Gochna) 295

39. Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna „Wizualizacja kartograficzna w nauce i praktyce” – Zwierzyniec, 26–28 września 2016 r.
(Kamil Nieścioruk) 297

Tematyka historii kartografii na konferencji kartograficznej w Zwierzyncu w dniach 26–28 września 2016 r.
(Lucyna Szaniawska) 299

Spis treści

Seminarium „Historia środowiskowa. Teoria i praktyka” – Warszawa, 23 listopada 2017 r. (Michał Słomski)	304
--	-----

Pro memoria

Andrzej Tomczak (1922–2017)	307
-----------------------------------	-----

* * *

Instrukcja dla autorów • Guidelines for Authors	309
---	-----

**Seminarium „Historia środowiskowa.
Teoria i praktyka” – Warszawa,
23 listopada 2017 r.**

23 listopada 2017 r. w gmachu Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie odbyło się seminarium pt. „Historia środowiskowa. Teoria i praktyka”. Organizatorami spotkania były Komisja Geografii Historycznej Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz Instytut Historii PAN, a przewodniczył mu Marek Słoń.

Jako pierwszy wystąpił Péter Szabó z Instytutu Botaniki Czeskiej Akademii Nauk, przewodniczący Europejskiego Stowarzyszenia Historii Środowiskowej. W referacie zatytułowanym *Environmental History: Its History, Methods and Current Research Trends* dokonał syntetycznego przedstawienia dziejów badań zwanych historią środowiskową, a także jej metodologii i postulatów badawczych. Wskazał na różnice w pojmowaniu zarówno samego terminu *environmental history*, jak i zakresu badań historii środowiskowej. Przywołał przy tym zaproponowany przez Johna McNeilla podział tej dziedziny na trzy poziomy (*levels*): materialny, polityczny i kulturowy, a także propozycję trzech wymiarów (*dimensions*) autorstwa Donalda Hughesa, czyli wykorzystania proporcji między naturą i kulturą, między metodologią badań historycznych i przyrodniczych oraz między badaniami w skali mikro i makro. Referent podkreślał interdyscyplinarność badań historii środowiskowej, która wymaga nie tylko znajomości metodologii badania przeszłości (historii czy archeologii), ale też nauk przyrodniczych i ekologii. Zobrazował to, klasyfikując wykorzystywane źródła: pozostałości w postaci kości, słojuw drzewnych, pyłków roślinnych czy DNA, źródła pisane oraz współczesne środowisko. Wskazał również na odmienne dzieje tej

gałęzi wiedzy w Stanach Zjednoczonych (zinstytucjonalizowanej już w latach siedemdziesiątych XX w.) i w Europie (lata dziewięćdziesiąte XX w.), co wynikało z różnego podejścia do badań środowiska w przeszłości (w Europie uprawianych w ramach takich dziedzin, jak geografia historyczna czy *landscape history*) oraz lepszej bazy źródeł pisanych i większej różnorodności kulturowej na Starym Kontynencie. Na inne postrzeżenie historii środowiskowej w Europie wpływają także badania prowadzone w tym zakresie przez osoby niebędące historykami. W XXI w. sieć ośrodków badawczych *environmental history* zaczęła się rozwijać również w innych częściach świata, m.in. w Rosji, Chinach i Indiach. Na koniec Szabó stwierdził, że historycy środowiskowi muszą zacząć uwzględniać te pola badań naukowych, które w ostatnim czasie zdobyły popularność (*gender studies*, postkolonializm), i idąc za przykładem nauk ekologicznych, częściej stosować metody kwantytatywne, jak tworzenie statystyk czy przestrzenne modelowanie wykorzystanych danych.

Następny uczestnik seminarium, Paweł Cembrzyński z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, zaprezentował referat pt. *Górnictwo, hutnictwo i jakość życia. Uwagi na temat relacji człowiek – środowisko w średniowiecznych i wczesnonowożytnych miastach górniczych Europy Centralnej*. Przedstawił w nim swoje rozważania na temat wpływu górnictwa i hutnictwa na środowisko naturalne i jakość życia na obszarach górniczych oraz adaptacji ich mieszkańców do zmian środowiska. Przeprowadzona analiza bazowała na pisemnych i archeologicznych danych z terenów środkowej Europy (bez dzisiejszych Węgier i Rumunii). Referent wskazał podstawowe skutki rozwoju górnictwa i hutnictwa: masowe wylesianie najbliższej okolicy kopalń i rud, degradację powierzchni ziemi, erozję gleby, zanieczyszczenie gleb, wód i powietrza

oraz przenikanie do nich szkodliwych substancji. Wszystko to musiało negatywnie wpływać na człowieka i najprawdopodobniej powodowało wiele chorób. Mimo niedogodności ludzie osiedlali się w pobliżu kopalń i hut, choć tereny górnicze były mocno zniszczone i zanieczyszczone, a w miejscu pracy i zamieszkania organizm wystawiony był na działanie toksycznych substancji. Najprawdopodobniej – jak przypuszczał Cembrzyński – kierowała nimi nadzieja na optymalizację zysków z górnictwa.

Kolejny referat, *Gospodarcza odpowiedź na zmiany klimatu. Polska w czasie Małej Epoki Lodowcowej*, wygłoszony został przez Piotra Guzowskiego z Instytutu Historii PAN. Było to przedstawienie badań prowadzonych w ramach projektu realizowanego wraz z Adamem Izdebskim, Moniką Kozłowską i Radosławem Poniatem, a dotyczących zależności między polską gospodarką w przeszłości a zmianami klimatu. Referent polemizował z tezą Geoffreya Parkera o wpływie małej epoki lodowcowej na Rzeczpospolitą Obojga Narodów w XVII w., pokazując, że zgodnie ze źródłami z XVI i pierwszej połowy XVII w. polska gospodarka rozwijała się, a symptomów jej kryzysu nie widać aż do 1655 r. Nie zaobserwowano dla tego okresu kryzysów demograficznych, za to widać rozwój rolnictwa i wzrost areалу uprawnego, a także stały wzrost eksportu zboża oraz stabilność jego cen. Załamania gospodarczego przed potopem nie pokazują też pierwsze badania palinologiczne. Jedynym zjawiskiem, które mogłoby wskazywać na kryzys, jest spadek wysokości plonów, choć wnioski ten oparty jest na dotychczasowych badaniach, wiążących ten fakt raczej z załamaniem gospodarki folwarcznej niż zmianami klimatycznymi. Na rynku krakowskim (będącym źródłem najdokładniejszych informacji) widać w pierwszej połowie XVII w. pewien skok cen, ale nie na tyle gwałtowny, by łączyć go ze zmianami

klimatu. Guzowski wysunął hipotezę, że w czasach pokoju ludzie bez problemu adaptowali się do zmian klimatycznych i dopiero wraz z innymi negatywnymi czynnikami, jak np. wojna, dochodziło do dramatycznej zmiany.

Ostatnim referentem był Tomasz Panecki z Instytutu Historii PAN. W wystąpieniu pt. *Metody rekonstrukcji zalesienia na Równinie Nowotomyskiej w XVI w.* przedstawił interesujące założenia metodologiczne rekonstrukcji środowiska naturalnego w rejonie Równiny Nowotomyskiej dla drugiej połowy XVI w. Wskazał przede wszystkim na metody, których używali wraz z Tomaszem Związkim z Instytutu Historii PAN, starając się zweryfikować hipotezę, że zasiedlane w XVIII w. osadnictwem olęderskim okolicy dzisiejszego Nowego Tomysła w XVI w. były terenem zalesionym, choć czasowo eksploatowanym. Na początku referent opisał bazę kartograficzną (topograficzne mapy pruskie z XIX w.) i źródłową (przywileje dla osadników olęderskich, Archeologiczne Zdjęcie Polski), a następnie kolejne podejmowane kroki, m.in. analizę gleb i nazewnictwa miejscowego oraz modelowanie geoprzestrzenne za pomocą systemu GIS. Panecki wskazywał również na pytania, które pojawiały się podczas ich pracy – przede wszystkim, czy informacje pochodzące z XIX–XXI w. da się odnieść do okresu o czterysta lat wcześniejszego oraz jak dalece można zaufać źródłom piśmianym czy danym z AZP.

Po wystąpieniach referentów odbyła się dyskusja z udziałem Macieja Janowskiego, Rafała Eysymontta, Bogumiła Szadego, Pétera Szabó oraz Piotra Guzowskiego. Rozmawiano o zagadnieniu istoty historii środowiskowej i innych możliwościach jej badania oraz o przyszłości tego nurtu nauki. ■

Michał Słomski
(Warszawa)